

Ontvlucht of verbannen

İbrahim Yerden

Ontvlucht of verbannen

*Lotgevallen van een
Turkse Nederlander*

Inhoud

Woord vooraf 7

Het dorp Pöhrek 9

Studeren 36

Staatsgreep 54

Vlucht naar Europa 73

Vluchteling of asielzoeker 84

Integratie en burgerschap 93

Dienstplicht 103

Nawoord 118

Begrippenlijst 121

Literatuur 125

Woord vooraf

Hoewel ik al dertig jaar in Nederland woon en werk, is en blijft Turkije mijn geboorteland. Daar groeide ik op en ben ik gevormd. Als kind al vroeg ik me af waarom de Armeniërs uit ons dorp en de regio waren verjaagd en vermoord. Kon dat zo maar? Dat de Alevieten in een dorp dat 'alevitisch' heette te zijn, hun bijeenkomsten en rituelen in het geheim moesten organiseren, was zo mogelijk nog vreemder. Hoe ouder ik werd, hoe duidelijker het me begon te worden dat de Alevieten een minderheidsgroep vormden die onderdrukt werden. Waarom toch? Vanwege hun religie of omdat ze een kritische houding hadden ten opzichte van de bestaande orde?

De eerste politieke vertaalslag van die kinderlijke verwondering vond plaats op de middelbare school in Sorgun. Toen bleek dat ik niet mee wilde doen aan de godsdienstlessen, viel ik al snel buiten de dominante cultuur en belandde ik volautomatisch in het linkse kamp. Dat kamp werd door schoolleiding en medeleerlingen te vuur en te zwaard bestreden. Daarin werden ze gesteund door 'de grijze wolven', een extreem rechts nationalistische groepering die nauwe contacten onderhield met politie en leger.

Wij linkse jongens konden weinig anders dan ons op dezelfde manier organiseren en verdedigen tegen hun be-

dreigingen en aanslagen. Dat deden we in praktische en theoretische zin. We verdiepten ons in de theorieën van de revolutie, de studentenopstanden van '68 en de bevrijdingsoorlogen in de derde wereld.

Voor Turkije was de studentenbeweging van '68 de eerste poging om het systeem van onderop te democratiseren. In 1972 is deze strijd bloedig neergeslagen door het leger. Daarbij vielen vele doden en gewonden. De studenten(leiders) werden gevangengezet en/of vermoord. De verontwaardiging daarover legde de basis voor een brede linkse beweging van studenten, jongeren, docenten en leraren, arbeiders en ambtenaren tegenover rechts nationale groeperingen die links terroriseerden.

De onlusten hielden aan tot 1980. Toen greep het leger in, zogenaamd om de rust in het land te herstellen. Hoewel in principe de leiders van linkse en rechtse politieke partijen werden opgepakt, was het militaire ingrijpen in feite een aanslag op links. Zo'n dertigduizend linkse aanhangers vluchtten daarop naar Europa of Amerika. Wie achterbleef was zijn leven niet zeker. Ook ik moest mijn vaderland ontvluchten. Na een lange reis door Europa belandde ik in Nederland waar ik politiek asiel aanvraagde en kreeg. In dit boek heb ik mijn ervaringen proberen vast te leggen voor het nageslacht.

Het dorp Pöhrek

Eeuwenlang was Pöhrek een eenvoudig boerendorp in Midden-Anatolië (Turkije) waar voornamelijk christelijke Armeniërs woonden. De naam van dat dorp komt van het Armeense Pöğrenk of Pöhrenk en betekent ondergrondse buis of pijplijn waardoor het water naar de bron stroomt. Een leven schenkende aangelegenheid voor ieder agrarisch dorp.

Na de grootschalige moord op en verdrijving van de Armeniërs, in 1915, vestigden zich in Pöhrek voornamelijk Alevieten uit verschillende regio's, onder wie mijn eigen grootouders. Alevieten zijn aanhangers van het alevitisme, ontstaan uit een synthese van sjamanistische, islamitische en christelijk-humanistische tradities waarin de mens centraal staat. In het huidige Turkije is circa een derde van de bevolking Aleviet. Dat zijn om en nabij 27 miljoen mensen.

Volgens de verhalen konden de Armeniërs die het overleefd hadden en de nieuw gearriveerde Alevieten het goed met elkaar vinden, al kwamen gemengde huwelijken bijna niet voor. Ook Alevieten waren agrariërs en woonden zoals op het platteland gebruikelijk in familieverband op hetzelfde erf. Doordat jonggehuwden daarbij introkken, groeide het dorp uit tot een gemeenschap van verwanten.

Omdat de Turkse overheid de Armeense invloed zo

Het dorp Pöhrek

snel mogelijk wilde uitwissen, veranderde zij de naam van het dorp in Gümümüşkavak köyü = grote boom dichtbij de pöhrek of waterleiding. Maar de meeste bewoners en ook mijn familie voelden niets voor zo'n naamsverandering en bleven de oude, vertrouwde naam gebruiken.

Pöhrek, gelegen in een vlakte onder aan de berg, telde zo'n 55 huizen en 250 inwoners. Verreweg de meeste boeren verbouwden tarwe en hielden een paar schapen en koeien. Met de verkoop van hun producten konden zij kleding, schoeisel en kruidenierswaren aanschaffen. De vrouwen zorgden ervoor dat er het hele jaar door groente, fruit en aardappelen waren, ook als er 's winters een meter sneeuw lag. Ik kan me niet herinneren dat ik ooit honger heb gehad. Er was altijd voldoende *bulgur*, kaas en brood.

De huizen waren tamelijk eenvoudig, meestal zelfgemaakt van aarde of leem en bijna altijd met een plat dak. Dat betekende dat we bij hevige regenval overal bakjes moesten neerzetten om het regenwater op te vangen. Wie 's avonds licht nodig had, gebruikte een olielamp. Water voor wassen, drinken en schoonmaken haalden we uit de *çeşme*, het lang-

werpige bassin aan het einde van de ondergrondse waterleiding. Onze behoeften deden we in een klein hokje buiten op het erf.

Pas toen ik een jaar of dertien was, kwamen er geleidelijk aan voorzieningen. In 1977 werd het dorp aangesloten op het elektriciteitsnet, in 1988 op het landelijke telefoonnet en in 2000 op het waterleidingnet.

Al met al ben ik dus opgegroeid volgens de oude alevitische traditie. Op het erf van de familie Yerden stonden vier huisjes. In een daarvan woonde ik met mijn ouders, broer en zus. Ons huisje had vier ruimtes: een woon-eetkeuken, een opberg- of voorraadkamer en twee slaapkamers. 's Zomers sliepen we waar we maar wilden, 's winters lagen we met zijn allen in de enige kamer die verwarmd kon worden. Geheel conform de traditie speelde mijn oma een grote rol in de opvoeding. Tot ik naar school ging, sliep ik bij haar.

Na het overlijden van haar tweede man – de zoon uit haar eerste huwelijk stierf jong – kreeg mijn vader als oudste niet alleen een belangrijke taak in de opvoeding van zijn broers en zusters (drie meisjes en vier jongens), maar werd hij lang voor hij daar aan toe was en met mijn moeder trouwde, de man des huizes.

De huwelijksceremonie van mijn ouders, met traditionele muziek, volksdansen, eten en drinken duurde maar liefst drie dagen. Het hele dorp en de familie van mijn moeder uit Bahadın, deelden in de feestelijkheden. Bruiloften droegen in belangrijke mate bij aan de instandhouding en versterking van de sociale structuren.

Na het huwelijk kwam het jonge stel op het erf van de familie Yerden wonen zodat oma in de gaten kon houden of de nieuwe schoondochter haar taken – koken, schoonmaken, op het land en in de tuin werken – goed verrichtte. Pas toen zij begon af te takelen – ze zou 107 jaar worden – werden de

rollen ‘omgedraaid’ en ging mijn moeder voor oma zorgen.

We speelden bijna altijd buiten met de neefjes en nichtjes uit de andere huizen op ons erf. Dat mijn vader naast ons gezin een relatie had met een Turks-Bulgaarse vrouw bij wie hij twee dochters en een zoon kreeg, ontdekte ik pas op de basisschool. Zij woonden aan de andere kant van het dorp en maakten geen onderdeel uit van de familie op ons erf.

In dorpen en steden speelt de muhtar, het dorpshoofd, een grote rol. De muhtar is in het dorp het hoofd en in de steden het hoofd van een wijk. Dat was ook in mijn jeugd nog het geval. Niet alleen de post voor het hele dorp werd bij hem bezorgd, hij was ook de verbinding tussen bewoners en overheid. Hij was het die de militairen en andere vertegenwoordigers van de overheid ontving als ze politietaken kwamen uitvoeren. Dat was en is geen eenvoudige opgave omdat Alevieten in het algemeen veel kritiek hebben op de overheid en grote afstand bewaren tot het gezag. Toch was het een onbetaalde functie. Tegenwoordig krijgt de muhtar een salaris en kan zelfs een vrouw die functie bekleden. Hij/zij wordt eens in de vijf jaar gekozen en wordt bijgestaan door de eveneens gekozen leden van de dorpsraad. Met elkaar bepalen zij hoe problemen met de waterleiding of het beheer van de akkers van de overheid (hazine) moeten worden aangepakt.

School

Vier jaar voor ik ter wereld kwam, kreeg ons dorp een basisschool. Tot die tijd liepen de jongens dagelijks naar Bahadin en bleven de meisjes thuis. Die hoefden immers alleen te leren poetsen en wassen. En dat ging thuis net zo goed of misschien wel beter dan op school. De leerlingen kregen